

О. Юшкевич, канд. екон. наук, доц.

ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ТА ЙОГО РОЛЬ В РЕГУЛЮВАННІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

В статті представлено інструментарій економіко-екологічного механізму регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств та визначено його роль в результативному розвитку.

The article presents the tools of economic and environmental regulation mechanism of agricultural enterprises and its role in the effective development.

Ключові слова: економіко-екологічний механізм, сільськогосподарські підприємства, результативний розвиток.

Keywords: economic and environmental mechanism, agricultural enterprises, effective development

Головним фактором у гальмуванні розвитку сільськогосподарських підприємств, є розбіжність інтересів держави, суспільства та безпосередньо підприємств. На наше переконання, це пов'язано з процесом реалізації та здійснення цивілізованих економіко-екологічних відносин з раціонального використання навколишнього природного середовища, його збереження та відтворення в процесі сільськогосподарського виробництва, розподілу, обміну та споживання. Зіткнення цих інтересів породжує протиріччя між зростаючими потребами та економічними інтересами в збиток навколишньому природному середовищу. Такі протиріччя та відсутність механізмів їх розв'язання призводять до високого рівня техногенного забруднення сільських територій, інтенсивного розвитку ґрунтово-деградаційних процесів та до застосування агротехнологій, що не забезпечують екологобезпечні й економічно ефективні результати сільськогосподарської діяльності. Тому пошук умов, що дають можливість компромісу між економічним розвитком сільськогосподарських підприємств та збереженням середовища для виробництва й проживання сільського населення визначають роль економіко-екологічного механізму в регулюванні розвитку сільськогосподарських підприємств.

В науковій літературі з економічних та екологічних проблем вживають різноманітні словосполучення стосовно категорії механізм регулювання: економічні механізми забезпечення екологічної спрямованості розвитку суб'єктів господарювання (О.Ю. Попова) [8]; механізм регулювання економічної системи природоексплуатуючих галузей народногосподарського комплексу (В. Міщенко, Б. Данилишин) [2]; екологічне підприємництво як механізм регулювання розвитку (Г.І. Купалова) [4], механізм економічного стимулювання раціонального регіонального природокористування (Л.Б. Шостак) [12]; економіко-організаційні механізми регулювання природокористування та природоохорони (О.Л. Попова) [7]; економічний механізм управління якістю продукції (О.М. Царенко, С.В. Толбатова) [11].

Активно досліджуються в економічній літературі такі механізми регулювання економіки, як ринкове регулювання, корпоративне, державне регулювання, наддержавне регулювання [6]. Причому в одних випадках під механізмом розуміють сукупність станів системи, а в інших – головну рушійну силу розвитку. Проте, відособлений економічний механізм регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств характеризується відсутністю врахування впливу екологічних наслідків виробництва на навколишнє середовище. Діяльність підприємств з екологічного покращення середовища практично ніяким чином не стимулюється. Наслідки цього особливо є очевидними, як в рослинництві, так і в тваринництві.

Необхідно зазначити, що більшість термінів пов'язаних з категорією механізм різняться не за змістом, а лише своєю семантикою. Часто різні механізми вживають, як синоніми, особливо це стосується охорони природи та навколишнього середовища, природоохоронної діяльності. Розбіжність у використанні терміну механізм впливає на тлумачення складових цієї категорії. Тому з'ясування змісту економіко-екологічний механізм розвитку для рівня підприємства та визначення його ролі в регулюванні розвитку сільськогосподарських підприємств є ключовою методологічною проблемою, яку потрібно досліджувати та аргументовано доводити.

Метою статті є вивчення компонентів та інструментарію економіко-екологічного механізму та визначення його ролі в регулюванні розвитку сільськогосподарських підприємств.

Слід зауважити, що в термінології такого визначення та комбінації елементів, як економіко-екологічний механізм регулювання розвитку підприємства ми не зустрічали. Дослідники визначають наступні складові механізму, що мають практично однакову економічну та екологічну природу та в певній мірі є синонімами: інструменти ринкового регулювання природоохоронної діяльності (Б.А. Семененко) [10], регулятори економічних відносин та економічні інструменти регулювання (Я.В. Коваль, І.А. Антоненко, І.А. Євтушенко, Л.Б. Шостак) [3], [12], еколого-економічні інструменти (Л.Г. Мельник) [5], регулятори економічної поведінки (О.О. Веклич) [1].

Вважаємо, що виключна роль в забезпеченні розвитку сільськогосподарських підприємств належить економічному регулюванню, що передбачає ефективний розподіл і використання обмежених ресурсів. Екологія в цьому процесі це не тільки необхідний, але й вигідний спосіб для розвитку. Єдність та взаємозв'язок економіки й екології в механізмі регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств є головною умовою для їх гармонійного, життєздатного розвитку. Іншими словами роль такого механізму визначається взаємодією, взаємозалежністю взаємопідпорядкованістю трьох підсистем єдиного цілого – економічної, екологічної та соціальної з одночасним регулюванням ефективного використання трьох форм капіталу: виробничого, природного та людського.

Використання сільськогосподарськими підприємствами різних форм капіталу в процесі свого розвитку передбачає наш погляд на відміну вже традиційного терміну «еколого-економічна взаємодія» застосування терміну «економіко-екологічна

взаємодія», оскільки провідним є економічний елемент, а визначальним – екологічний. Економіко-екологічна взаємодія на рівні сільськогосподарського підприємства обумовлена динамікою його екологічної природи. Цей процес є універсальною формою руху, що визначає існування й характер економіко-екологічної системи в цілому.

Сучасне визначення суті взаємозв'язку між економічним та екологічним детально висвітлено в матеріалах Конференції ООН з навколишнього середовища (Стокгольм, 1972 р.) [9]. Зміна поглядів на концептуальній основі вказаного взаємозв'язку прозвучали в доповідях Римського клубу на межі 1970-1980-х рр. і Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку, що відбулася в Ріо-де-Жанейро (1992р.). Справедливо першою концепцією нового часу слід назвати концепцію екорозвитку, що була озвучена на Першій Всесвітній конференції з навколишнього середовища (Стокгольм, 1972 р.) в доповіді М. Стронга. У цій доповіді вперше були сформульовані ідеї співмірності економічного розвитку з можливостями природних систем та ідея врівноваженості, збалансованості між економічними та екологічними вимогами. Вперше на міжнародному рівні звучали вимоги екологічної регламентації економіки й виробництва, переконливо говорилося про необхідність швидкого переходу від економічної системи до економіко-екологічної.

З огляду на використання сільськогосподарськими підприємствами в процесі розгортання так званої концепції сталого розвитку, що в перекладі з англійської «sustainable development» звучить все ж таки, як життєздатний розвиток, що повинен покращувати не тільки життя всіх поколінь людей в однаковій мірі, але й сприяти збереженню природного середовища, слід відмити, що сільськогосподарські підприємства в своєму розвитку повинні пройти три стадії: від фронтальної економіки, через економічний розвиток з врахуванням охорони навколишнього середовища, до екологічно сталого економічного розвитку. Це довготривалий процес, в якому українське сільське господарство, на наше переконання, все ще знаходиться на стадії фронтальної економіки.

Механізм економіко-екологічного регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств розглядається нами як ієрархічна система адміністративних органів та управлінських структур, з допомогою якої узгоджено вирішуються основні економіко-екологічні завдання й досягаються поставлені цілі. Разом з тим, це система економічних важелів і взаємодій, що відображають дії та заходи зорієнтовані на досягнення кінцевого результату – розвиток суспільства гармонізованого з навколишнім середовищем.

Роль економіко-екологічного механізму в регулюванні розвитку сільськогосподарських підприємств повинна визначатися з врахуванням особливостей (спеціалізації) сільськогосподарських підприємств та регіону. Таким чином, виникає необхідність використання наступних принципів при визначенні ролі

економіко-екологічного механізму в регулюванні розвитку сільськогосподарських підприємств:

- принцип багатфакторності, що відображає необхідність урахування всіх факторів впливу на розвиток сільськогосподарського підприємства;

- принцип цільової сумісності та концентрації зводиться до створення цілеспрямованої системи регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств, за якої всі ланки утворюють єдиний механізм, спрямований на вирішення загального завдання;

- принцип безперервності та надійності – означає створення таких умов, за яких досягається стійкість і безперервність розвитку сільськогосподарських підприємств;

- принцип планомірності – виражається в тому, що регулююча система повинна бути націлена на вирішення не тільки поточних, але й довгострокових завдань розвитку сільськогосподарських підприємств.

Слідуючи вказаним принципам створюються передумови функціонування економіко-екологічного механізму регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств. Даний механізм це система економічних важелів та взаємозв'язків, що відображають заходи з формування та оцінки рівня розвитку сільськогосподарських підприємств, під впливом економіко-екологічних факторів.

Економіко-екологічний механізм регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств включає в себе наступні компоненти: функціональну структуру органів управління; економічні та юридичні обмеження, що визначені законодавчо; інформацію; методи, правила, технічні засоби збору й обробки інформації.

Ефективність роботи механізму забезпечується моніторингом показників розвитку сільськогосподарських підприємств.

Схематично інструментарій економіко-екологічного механізму представлено на (рис.1).

Система економіко-екологічного механізму регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств є системою методів стимулюючого та примусового характеру, що сприяють:

- використанню ринкових механізмів та створенню сприятливих для розвитку екологічно – безпечних сільськогосподарських виробництв;

- застосуванню адміністративних та ринкових механізмів, що гальмують екологічно небезпечні виробництва через податкові важелі впливу;

- встановленню екологічних обмежень, що впливають на темпи і масштаби економічного розвитку сільськогосподарських підприємств.

Основними ознаками, що визначають роль економіко-екологічного механізму регулювання розвитку сільськогосподарського підприємства є:

1. Використання ресурсозберігаючих технологій, що забезпечують мінімізацію шкідливого впливу виробничо-господарської діяльності на довкілля;

2. Встановлення оптимального балансу між виробленими та спожитими ресурсами підприємства;

3. Забезпечення соціальної захищеності персоналу підприємства;
4. Визначення відповідальності та забезпечення реалізації всіх зобов'язань, взятих на себе підприємством.

Рис.1. Інструментарій економіко-екологічного механізму регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств.

Відомо, що коли об'єктом регулювання є економічна система, то головними критеріями її оптимізації є прибуток, доход, мінімізація витрат. Перехід до економіко-екологічної системи значно ускладнює завдання регулювання. Головними критеріями оптимізації стають співмірність, збалансованість, врівноваженість двох її частин, а сумірність виробничого та природного капіталу – головним процесом, що підтримує розвиток. Виходячи з цього, змінюються всі організаційні складові механізму розвитку сільськогосподарського підприємства: цілі, завдання, функції, інформаційні бази даних, структури керуючих підсистем.

Головним критерієм визначення ролі результативності економіко-екологічного механізму в регулюванні розвитку сільськогосподарських підприємств стає мінімізація природоємності сільськогосподарського виробництва та досягнення нормативного співвідношення між природним та виробничим потенціалом. Природоємність не повинна перевищувати асиміляційний потенціал екологічної ємності території.

Коефіцієнт сумірності виконує функцію погоджувального буфера між кількісними лімітами в підсистемах економіко-екологічного механізму. Визначені критерії результативності діють тільки у випадку заміни економічного механізму економіко-екологічним (рис. 2).

Для традиційної економічної системи основними критеріями результативності можуть бути максимізація чистого прибутку при мінімізації сумарного техногенного потоку забруднень. Для екологічного блоку основним критерієм результативності може слугувати стабільна продуктивність за максимальної сталості екосистем до технологічних впливів.

Рис. 2. Роль економіко-екологічного механізму в регулюванні розвитку сільськогосподарських підприємств.

З усього вищезазначеного можна зробити висновок про те, що природні ресурси для сільськогосподарських підприємств повинні виступати в ролі предмета економічної вигоди, формуючи тим самим економіко-екологічні відносини, оскільки економічна підсистема економіко-екологічного механізму регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств все в більшій мірі де термінується змінами в екології.

На основі проведеного нами дослідження стосовно впровадження економіко-екологічного механізму та визначення його ролі в регулюванні розвитку сільськогосподарських підприємств встановлено, що він сприятиме з однієї сторони зменшенню впливу технологій на навколишнє середовище, а з другої – збільшенню ефективності виробництва. Комбінація елементів державного регулювання (система ціноутворення, оподаткування, кредитування, страхування та ін.), ринкового впливу (попит, пропозиція, конкуренція) та внутрішньогосподарського регулювання (регулювання земельних, трудових, фінансових, інформаційних ресурсів, управління технологіями, управління знаннями) забезпечить з однієї сторони самозбереження

системи, а з другої – її адаптацію до умов зовнішнього та внутрішнього середовища. Окрім того, такий модернізаційний механізм розвитку відобразатиме суб'єктно-об'єктні відносини на кожному рівні управління та представлятиме собою сукупність методів, показників та критеріїв за допомогою яких спеціалісти державних, регіональних, місцевих органів влади та сільгоспвиробники плануватимуть і здійснюватимуть перехід на нову модель розвитку.

З метою поглибленого дослідження економіко-екологічного механізму регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств передбачається в межах теоретичних положень вивчити основні складові вищезазначеного механізму з врахуванням вітчизняного та міжнародного досвіду. З точки зору методології та практики, сформувати дієвий економіко-екологічний механізм регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств зони радіаційного забруднення.

Література

1. Веклич О. Удосконалення економічних інструментів екологічного управління в Україні / О. Веклич // Економіка України. – 1998. – № 9. – С.65-74.
2. Данилишин Б. Реформування відносин власності на природні ресурси / Б. Данилишин, В. Міщенко // Економіка України. – 2003. – №9. – С.34-42.
3. Коваль Я.В. Реформування економічного механізму в сфері використання і відтворення лісових ресурсів / Я.В. Коваль, І.Я. Антоненко, І.А. Євтушенко // Вісник Сумського державного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент»: Спец. Випуск «Економічні проблеми виробництва та споживання екологічно чистої продукції». – 2001. – №2. – С.179-183.
4. Купалова Г.І. Екологічне підприємництво як невід'ємна складова сталого розвитку України. / Г.І. Купалова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – №26. – С.35-39.
5. Мельник Л.Г. Екологічна економіка: Підручник. – 3-тє вид., випр. і допов. / Л.Г. Мельник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 367 с.
6. Оборонько Д. Теоретичні засади регулювання економічної діяльності підприємств / Д. Оборонько // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – №163. – С. 21-25.
7. Попова О.Л. Проблеми економічного забезпечення екологічної політики в Україні // Екологічність продукції АПК: економіка та технології / Зб. Статей за матер. міжнар. наук.-практ. конф. В 2 т. – Т.1. – Суми: Козацький вал, 1999. – С.73-80.
8. Попова О.Ю. Економічні механізми забезпечення екологічної спрямованості розвитку суб'єктів господарювання: монографія / О.Ю. Попова. – Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2010. – 430 с.
9. Пределы роста. Доклад по проекту Римского клуба «Сложное положение человечества» – М.: Изд. – во МГУ, 1996. – 208 с.
10. Семененко М.М. Екологічні витрати в умовах перехідної економіки / М.М. Семененко // Фінанси України. – 1998. – №10. – С. 42-52
11. Царенко О.М. Економіко-організаційний механізм забезпечення якості продукції АПК / О.М. Царенко, С.В. Толбатова // Науковий вісник аграрної науки Причорномор'я Миколаївської державної аграрної академії. У 2-х т. – Т.1. – Миколаїв: МДАУ, 2001. – С. 209-214.
12. Шостак Л.Б. Регулирование экономического роста в условиях природно-ресурсных ограничений / Л.Б. Шостак / Под ред. Б.М. Данилишина. – К.: СОПС Украины НАН Украины, 1998. – 320 с.